

HS-O-23

บทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อเยาวชน จากสารคดี เรื่องจาก
ยายอีสานสู่หลานฝรั่ง

Role of the Elderly in the Inheritance of Isan Local Wisdom to the Youth
from Non-Fiction Chakyayisansoolhanfharang

จตุพร เจริญพรธรรม^{1*}

¹สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

*ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail address:loveitslove@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อเยาวชน จากสารคดีเรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง โดยใช้แนวคิดทางด้านวรรณกรรม แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่เชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐบาลบูรณาการและใช้ประกอบในการวิจัย รวมไปถึงการนำมาใช้อธิบายตัวบทให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่าบทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อเยาวชนจากสารคดีเรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง ได้แก่ การสืบทอดภูมิปัญญาด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือน ด้านอาหารการกิน ด้านจารีตประเพณี ด้านความเชื่อและพิธีกรรม และด้านภาษา ซึ่งนับว่าเป็นบทบาทที่สร้างคุณค่าและภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ผู้สูงอายุในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังเป็นแบบอย่างที่เหมาะสมให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ เข้าใจในความเป็นไทย พร้อมทั้งตระหนักถึงความรักในแผ่นดินเกิด และหันมาช่วยกันอนุรักษ์ สืบทอดเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป อันสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลในยุคไทยแลนด์ 4.0 นี้ด้วย

คำสำคัญ: บทบาทของผู้สูงอายุ, ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน, สารคดี

Abstract

The objective of this article was to study the role of the elderly in the inheritance of Isan local wisdom to the youth from non-fiction Chakyayisansoolhanfharang using the concept of literary studies, the concept of local wisdom and the concept of the elderly linked to the state policy to integrate and use in research, including adopt to describe the chapter more clearly and presented in descriptive analysis form. The study result found that the role of the elderly in the inheritance of Isan local wisdom to the youth from non-fiction Chakyayisansoolhanfharang such as the succession of wisdom in the settlement, the occupation, the invention of household appliances, food, tradition, beliefs and rituals and language this is a role that creates value and good image for the elderly today. In addition, it is a suitable model for new young people to learn, understanding Thai as well as realize the love in the land and turn to help preserve the inheritance of local identity to continue this is in line with the spirit of the government in Thailand 4.0.

Keywords: Role of the Elderly, Isan Local Wisdom, Non-Fiction

บทนำ

สังคมไทยปัจจุบันเป็นสังคมที่ได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นสังคมที่ประชากรกำลังมีอายุสูงขึ้น

เนื่องจากคนไทยมีอายุยืนยาวขึ้นและมีอัตราการตายลดน้อยลง ส่งผลให้ประเทศไทยกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ พ.ศ.2548 และประชากรตามการคาดประมาณของ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ ใน พ.ศ.2564 (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2558 : 7) อันจะส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมในหลาย ๆ ด้าน สังคมไทยจึงต้องเตรียมการเพื่อรองรับภาวะดังกล่าว ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุกลายเป็นกลุ่มวัยที่กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะในแวดวงการศึกษาที่เริ่มให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องผู้สูงอายุในหลายแง่มุมมากขึ้น หนึ่งในนั้นคือมุมมองทางด้านวรรณกรรม ที่นับว่าเป็นสิ่งที่ผูกพันกับสังคมและถ่ายทอดความเป็นจริงของสังคมมาโดยตลอด และเมื่อสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ วรรณกรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ได้พยายามนำเสนอให้คนในสังคมได้เข้าใจและหันมาตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุเช่นเดียวกัน

ผู้สูงอายุในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นกลุ่มวัยที่มีความสำคัญและมีคุณค่า โดยได้สร้างคุณค่าด้วยการแสดงบทบาทที่ดีต่อผู้อื่น ทั้งครอบครัว ชุมชนและสังคม ซึ่งบทบาทที่มีความสำคัญกับผู้สูงอายุมากที่สุด คือบทบาทในฐานะสถานภาพของปู่ ยา ตา หรือยายในครอบครัว เพราะเป็นบทบาทที่มีความใกล้ชิดกับทุกช่วงวัย เมื่อผู้สูงอายุอยู่กับสมาชิกในครอบครัว ผู้สูงอายุจะมีบทบาทหน้าที่ของตนเองในการดูแลบุตรหลานและถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ จนเป็นที่ยอมรับและเคารพจากคนอื่น ๆ ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงถือเป็นรากฐานของครอบครัวที่ต้องทำหน้าที่รับผิดชอบ อบรมสั่งสอน และปลูกฝังสิ่งที่ดีให้แก่บุตรหลาน โดยเฉพาะเรื่องคุณธรรมจริยธรรมในการใช้ชีวิต เพราะความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุนั้นเป็นสิ่งที่สามารถขัดเกลาบุคคลในวัยอื่นเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และเรียนรู้เพื่อส่งเสริมในการใช้ชีวิตที่ดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากการแสดงถึงภาพลักษณ์และบทบาทของผู้สูงอายุที่ถูกถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมไทยประเภทบันเทิงคดีหลากหลายประเภทที่บุคคลในทุกช่วงวัยสามารถเรียนรู้ความเป็นผู้สูงอายุได้อย่างเข้าใจ ทั้งในนวนิยาย เรื่องสั้น และสารคดี

สารคดี เรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่งเป็นวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัลชมเชยประจำปี 2555 ในการประกวดหนังสือสำหรับเด็กวัย 12-15 ปี รางวัลแว่นแก้วซึ่งเป็นหนังสือที่ดีที่ช่วยส่งเสริมการอ่านและให้คุณค่าทางด้านความรู้อันเป็นประโยชน์ต่อเยาวชนตามลักษณะของการเขียนสารคดีที่ดี ดังที่จินตนา ใปกาศูยี (2530: 51) ได้กล่าวถึงลักษณะเนื้อหาของสารคดีสำหรับเด็กเยาวชนว่า เนื้อหามีสาระประโยชน์ คุณค่า และความคิด

แบบแผนที่ผู้อ่านจะได้รับ ผู้อ่านย่อมจะได้ทั้งสิ่งที่เป็นสาระซึ่งอาจจะออกมาในรูปแบบความรู้อันมีประโยชน์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี สังคม ประสบการณ์ และทัศนคติหรือความนึกคิดของผู้เขียนในด้านวิชาการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสาระเหมาะแก่เยาวชนในยุคนี้ พร้อมทั้งมีการสอดแทรกแนวคิดและสะท้อนสังคมไทยในช่วงเวลาที่สังคมได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุได้อย่างลงตัว โดยนำเสนอภาพของผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างคุณค่าให้แก่สถาบันครอบครัว เพื่อให้เยาวชนได้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของผู้สูงอายุมากขึ้น ด้วยการผสมผสานความรู้และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานเป็นหลัก ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างวัยสูงอายุคือ ยาย และวัยเด็กคือหลาน อันจะทำให้เยาวชนไทยได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุและภูมิปัญญาไทย เป็นการปลูกฝังให้เยาวชนรักในถิ่นกำเนิดหรือบ้านเกิดของตนเอง ผ่านการแสดงภาพวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีสานที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งนับว่าเป็นวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมภูมิปัญญาที่ดีจากรุ่นบรรพบุรุษสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อเยาวชนโดยการนำเสนอผ่านบทบาทในการสืบทอดของผู้สูงอายุนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อเยาวชนจากสารคดีเรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่งเพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่ดีอีกบทบาทหนึ่งของผู้สูงอายุที่ช่วยสร้างคุณค่าให้ผู้สูงอายุมีภาพลักษณ์ในแง่บวกมากขึ้น และเป็นบทบาทที่สำคัญที่จะช่วยให้วัยอื่น ๆ โดยเฉพาะวัยเด็ก ซึ่งเป็นเยาวชนได้เรียนรู้และซึมซับสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ต่อการศึกษายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตในสังคมและท้องถิ่นของตนเองได้อย่างถูกต้อง และจะช่วยให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติและสังคมต่อไปได้อีกด้วย

นโยบายรัฐที่มีต่อผู้สูงอายุและการส่งเสริมภูมิปัญญาในยุคไทยแลนด์ 4.0

ยุคไทยแลนด์ 4.0 เป็นยุคที่มีการเดินตามวิสัยทัศน์เชิงนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยหรือโมเดลพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลบวรวิสัยทัศน์ “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โดยมีภารกิจสำคัญในการขับเคลื่อน

ปฏิรูปประเทศด้านต่าง ๆ เพื่อรับมือกับโอกาสและภัยคุกคามแบบใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ประเทศไทยเองก็กำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและผู้สูงอายุในยุคไทยแลนด์ 4.0 นี้จะต้องได้รับการส่งเสริมและการยอมรับจากสังคม และยังคงต้องสร้างประโยชน์ด้วยการนำเอาประสบการณ์ที่มีมาช่วยพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลจึงมีการเตรียมการเพื่อรองรับผู้สูงอายุทั้งในแง่ของกฎหมาย นโยบาย ตลอดจนทั้งมาตรการต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุให้อยู่ร่วมในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยกำหนดนโยบายและมาตรการสำหรับการส่งเสริมผู้สูงอายุ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 53 กำหนดไว้ว่า บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรี และความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ มาตรา 84(4) รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ จัดให้มีการออมเพื่อการดำรงชีพในยามชราแก่ประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างทั่วถึง (ณัฐภัทร ถวัลย์โพธิ. 2553 : 22-29) และเพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ขึ้นซึ่งเป็นการให้บุคคลที่มีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทยให้มีสิทธิได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา ศาสนา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2547 : 6-7) และในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) ยังได้กำหนดมาตรการการปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุด้วย (คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2553 : 32)

นอกจากนี้ สังคมยุคไทยแลนด์ 4.0 ก็ได้มีการส่งเสริมผู้สูงอายุให้เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและมีบทบาทสำคัญในสังคม เป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ดังปรากฏในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 ที่กำหนดแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาผู้สูงอายุ มีการประกาศเกียรติคุณผู้สูงอายุที่เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมด้านต่าง ๆ ด้วย (คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2553 : 32) ทำให้เห็นว่ารัฐเน้นส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการส่งผ่าน

จากผู้สูงอายุ ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมก็ได้ดำเนินการเพื่อสนองเป้าหมายดังกล่าวโดยการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทยเช่นเดียวกันและยังมีการส่งเสริมภูมิปัญญาให้แก่แวดวงการศึกษา ดังปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ที่บัญญัติไว้ว่า “ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษามลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ... (กระทรวงศึกษาธิการ. 2546 : 5) โดยแนวคิดเรื่องการส่งเสริมผู้สูงอายุด้านการสืบทอดภูมิปัญญานี้ได้สะท้อนให้เห็นในสารคดีเรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่งด้วย

บทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานต่อเยาวชนในวรรณกรรมเยาวชนประเภทสารคดี เรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) คือ ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชากรในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันความเชื่อและศาสนา ฯลฯ (กฤษณา วงษ์วาลันต์. 2544 : 253) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีต และกลายเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่าต่อสังคมและคนในสังคม ดังนั้น ผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษผู้สืบทอดภูมิปัญญา จึงต้องมีบทบาทในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อเยาวชนรุ่นใหม่ให้คงอยู่ต่อไป

จากยายอีสานสู่หลานฝรั่งเป็นวรรณกรรมเยาวชนประเภทสารคดีที่มุ่งให้เนื้อหาสาระและความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสาน โดยผู้แต่งสร้างตัวละครขึ้นมาในการดำเนินเรื่องให้เป็นผู้ถ่ายทอดและนำเสนอภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวอีสานผ่านภูมิปัญญาต่าง ๆ ซึ่งมีตัวละครผู้สูงอายุเป็นตัวละครหลัก แสดงบทบาทสำคัญจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัว คือ ตัวละครยายคำแพง ผู้สูงอายุที่มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตของตนเอง ด้วยการที่ผู้เขียนให้

ตัวละครยายคำแพงเล่าผ่านจดหมายและสมุดบันทึกที่เขียนถึงหลานสาวลูกครึ่งของตนเอง คือ ลิซ่าและมิเชล หลานสาวที่มีเลือดผสมระหว่างคนอีสานและอเมริกัน ตัวละครยายคำแพงได้แสดงให้เห็นบทบาทในการสืบทอดภูมิปัญญาอีสานด้วยวิธีการบอกเล่าในแบบฉบับที่ยายคำแพงถนัดที่จะสามารถทำให้หลานสาวสองคนที่ใช้ชีวิตอยู่ต่างประเทศได้ซึมซับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวอีสานให้ได้มากที่สุด เพื่อไม่ให้หลานสาวลืมนิยามบ้านเกิดและทิ้งความเป็นไทย ดังปรากฏในตอนเริ่มเรื่องที่ยายคำแพงเขียนจดหมายฉบับแรกถึงหลานสาวทั้งสองคนเพื่อเป็นของขวัญวันคริสต์มาส ความว่า

พื้นเพของเราเป็นคนอีสาน บรรพบุรุษของเราเป็นคนอีสาน ยายอยากให้เห็นตระหนักถึงความจริงข้อนี้ จริงอยู่ ถึงแม้จะมีสายเลือดผสมระหว่างอเมริกันและอีสาน และยายก็ไม่ได้ปฏิเสธความมั่งคั่งและความก้าวหน้าของฝรั่ง แต่จะเป็นการดีถ้าเราจะก้าวตามให้ทัน แต่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทย รักษาความเป็นไทยไว้ จริง ๆ แล้ว ยายอยากให้เห็นรู้จักและรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงามของคนไทยอีสานไว้ แต่คงเป็นเรื่องยาก เพราะหนูใช้ชีวิตส่วนใหญ่ที่อเมริกา อย่างไรก็ดี คงไม่อยากเกินไปที่หนูจะทำความรู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตของคนไทยอีสานคริสต์มาสปีนี้ยายไม่มีของขวัญที่ล้ำค่าจะให้หนู นอกจากสมุดบันทึกเล่มนี้ที่ยายใช้เวลาว่างเท่าที่มีเขียนอดีตและความทรงจำอันแสนหวานลงในสมุดบันทึกซึ่งยายตั้งชื่อว่า “คุณยายวันวาน” หวังว่าคงช่วยให้หนูรำลึกถึงยายบ้าง และคงจะช่วยทำให้หนูเกิดความกระจำเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยอีสาน ... (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 12-13)

ข้อความในจดหมายฉบับแรกที่ยายคำแพงเขียนถึงหลานสาวได้บอกกล่าวถึงจุดมุ่งหมายและความตั้งใจอันแรงกล้าของยายคำแพงที่ต้องการจะถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวอีสานให้หลานสาวได้รู้และเข้าใจให้มากที่สุด ด้วยวิธีการถ่ายทอดผ่านตัวอักษรที่ยายคำแพงได้เขียนบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตของยายคำแพงไว้ในสมุดบันทึกเล่มหนึ่ง สิ่งที่ยายคำแพงได้เขียนไว้ในสมุดบันทึกนั้นได้แสดงถึงบทบาทในการสืบทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่พยายามส่งต่อให้รุ่นหลาน ดังที่ยายคำแพงส่งต่อความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาอีสานให้หลานสาวลูกครึ่งทั้งสองคนได้อ่าน เพื่อให้หลานทั้งสองคนได้ตระหนักถึงความ เป็นไทยของตนเองที่มีอยู่ในตัวครึ่งหนึ่ง ไม่ลืมนิยามบ้านเกิดและแผ่นดินอีสานอันเป็นรากเหง้าของบรรพบุรุษ ซึ่ง

ตัวละครยายคำแพงได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาของคนอีสานในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านการตั้งถิ่นฐาน

ตัวละครยายคำแพงสืบทอดภูมิปัญญาด้านการตั้งถิ่นฐานของคนอีสาน โดยอธิบายถึงการสร้างบ้านเรือนอันเป็นลักษณะเฉพาะของคนอีสาน ดังเช่นที่อธิบายถึงการสร้างบ้านของตนเองและคนในครอบครัว ความว่า

บ้านของยายจัดว่าเป็นบ้านเรือนใหญ่ เป็นเรือนขนาดสามช่วงเสา ด้านหน้าหันไปทางทิศเหนือ ด้านข้างหันไปทางทิศตะวันออก เรียกว่า “ปลูกเรือนรุ่งตะวัน” ฝาผนังปิดทึบทั้งสี่ด้าน มี “ป่องเอี่ยม” คือหน้าต่างบานเล็ก ๆ เพื่อให้ลมและแสงสว่างเข้าสู่เรือน มีประตูสามประตูตามช่วงเสา ด้านตรงข้ามแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์ตัวเรือนออกเป็นสามส่วน ห้องที่อยู่ริมด้านหัวของเรือนใหญ่เรียกว่า “ห้องเปิง” มีหิ้งพระหิ้งบูชาบรรพบุรุษ ถัดไปเป็นห้องกลาง ซึ่งเป็นห้องที่อยู่เสาช่วงกลางเรือน เป็นห้องนอนของตาทวดกับยายทวด และเก็บของมีค่าประดามี ส่วนห้องที่ยาย พี่สาว และน้องสาวนอนนั้น เรียกว่า “ห้องส่วม” ... ห้องส่วมเป็นห้องที่ตั้งอยู่ริมด้านท้ายของเรือนใหญ่ตรงข้ามกับห้องเปิง ... ส่วนบริเวณพื้นที่โล่งเป็นชานมีหลังคาคลุมเรียกว่า “เกย” ซึ่งเป็นบริเวณที่ต่อชานออกมาทางด้านหน้าของเรือน พื้นเป็นไม้กระดานด้านข้างเปิดโล่งหรือกั้นฝา และพื้นเกยจะมีระดับต่ำกว่าพื้นเรือนใหญ่ บริเวณนี้แหละถือว่าเป็นศูนย์รวมของครอบครัว เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ เราล้อมวงกินข้าวที่นี่ นอนหนุนตักยายทวด ฟังนิทานท่ามกลางแสงจันทร์ ใช้เป็นบริเวณต้มโฮมรวมญาติ หรือทำบุญเลี้ยงพระ ทำพิธีสู่ขวัญ และอื่น ๆ อีกสารพัด (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 20-21)

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของการสร้างบ้านที่ยายคำแพงอธิบายว่า บ้านของยายคำแพงเป็นบ้านที่มีขนาดสามช่วงเสา มีการตีฝาผนังปิดทึบและมีหน้าต่างบานเล็ก ๆ เพื่อให้มีลมและแสงสว่างเข้า และมีการแบ่งพื้นที่ของบ้านเป็นสามส่วน คือ ห้องสำหรับบูชาพระและบูชาบรรพบุรุษ ห้องนอนของตาทวดและยายทวด และห้องนอนของยายคำแพง อีกทั้งยังมีพื้นที่โล่ง คลุมหลังคาที่ต่อออกมาทางด้านหน้าของบ้าน เพื่อใช้เป็นจุดรวมของครอบครัวในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นการสร้างบ้านเรือนของคนอีสานที่ส่วนใหญ่ก็จะสร้างเป็นเรือนยกสูงแบบนี้ และตัวเรือนจะมีฝาปิดกั้น มีลักษณะเปิดโล่งและโปร่งลม เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศของภาคอีสาน นอกจากนี้ยังมีพื้นที่สำหรับใช้ประโยชน์สำหรับการทำ

กิจกรรมต่าง ๆ (ปราณี อนุอัน. 2545: 31) ดังที่ย้ายคำแพ่งเขียนไว้ในสมุดบันทึกทำให้ลูกหลานได้รู้และเข้าใจถึงลักษณะการสร้างบ้านเรือนตามแบบของชาวอีสาน

2. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ

ตัวละครยายคำแพ่งสืบทอดภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ โดยมีกรกล่าวถึงสังคมอีสานที่เป็นสังคมเกษตรกรรม อาชีพของคนอีสานส่วนใหญ่จึงมีอาชีพทำนาเป็นหลัก มีท้องทุ่งท้องนาช่วยในการยังชีพ ดังที่ย้ายคำแพ่งกล่าวถึงสภาพท้องนาของคนอีสานในช่วงที่ข้าวกำลังออกรวงเป็นสีทอง ความว่า “ท้องนาที่เคยเขียวขจี บัดนี้เริ่มแปรเปลี่ยนเป็นสีทอง ประดุกฝ้ายผืนใหญ่ที่ปกคลุมท้องทุ่งจดปลายฟ้า ภาพยายทวดและเพื่อนบ้านที่มาช่วยลงแขกเกี่ยวข้าว ก้ม ๆ เงย ๆ อยู่ในท้องทุ่ง ตั้งแต่ตะวันทองแสงอ่อนอุ่นในยามเช้า จนกระทั่งตะวันลับฟ้า ...” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง. 2555 : 149)

นอกจากการทำนาแล้ว เมื่อคนอีสานว่างจากการทำนาก็ ทั้งผู้ชายและผู้หญิงก็จะร่วมด้วยช่วยกันในการทำกิจกรรม เช่น ทอผ้าหรือทำจักสาน ดังที่ย้ายคำแพ่งกล่าวไว้ว่า “ยามว่างจากนา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน” เป็นคำพูดที่สะท้อนให้เห็นความเป็นอีสานได้อย่างแท้จริง (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 153) คำกล่าวนี้อาจช่วยให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมของคนอีสานได้ดีพอสมควร แสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ อยู่กับท้องนาท้องทุ่ง และมีการประกอบอาชีพอย่างพอเพียงโดยสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น

3. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือน

ตัวละครยายคำแพ่งสืบทอดภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือนของชาวอีสาน ด้วยการกล่าวถึงการนำพืชหรือสมุนไพรพื้นบ้านมาประยุกต์เป็นของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นพืชที่นำมาใช้แทนผงซักฟอกที่ย้ายคำแพ่งเรียกว่า “บักหนามแห้ง” พืชชนิดหนึ่งที่มีใบป่าของภาคอีสาน นำมาใช้ซักผ้าด้วยการทุบให้ลูกนั้นแตกแล้วนำมาขยี้กับน้ำเพื่อให้เกิดฟอง แล้วนำไปซักผ้า ความว่า

เมื่อยายยังเด็ก ยายก็ใช้สมุนไพรใกล้ตัวอย่างเรื่อง ซักผ้านี้ ตอนที่ผงซักฟอกยังไม่เป็นที่นิยม ยายจะใช้ลูกไม้ชนิดหนึ่งชื่อว่า “บักหนามแห้ง” หรือ “ลูกหนามแห้ง” ซึ่งเป็นพืชชนิดหนึ่งที่มีขึ้นทั่วไปในป่าภาคอีสาน ลำต้นสูงตรงแต่รอบลำต้นมีหนามที่แหลมคม ความยาวของหนามประมาณหนึ่งนิ้วชี้ของคนเรานี่แหละ... เมื่อเราจะใช้ซักผ้า เราต้องทุบให้แตกเสียก่อน จากนั้นจึงนำมาขยี้กับน้ำจนเกิดฟอง แล้วใช้ซักผ้าให้

สะอาดก่อนนำไปผึ่งแดด ถ้าใช้ซักผ้าขาว ผ้าจะขาวสะอาดดีมาก(จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง. 2555 : 162)

นอกจากนี้ ยังมีการนำผลมะเฟืองมาใช้ทำความสะอาดร่างกายแทนสบู่หรือครีมอาบน้ำ และใช้สารส้มเพื่อดับกลิ่นของเหม็นด้วย ดังที่ย้ายคำแพ่งกล่าวไว้ว่า “ส่วนสบู่อาบน้ำนั้น เมื่อก่อนเราใช้มะเฟืองมาถูตามตัวตอนอาบน้ำ พอเช็ดตัวให้แห้งก็ใช้สารส้มถูตัว ดับกลิ่นอยู่ได้ตลอดวันเลยแหละ ...” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 162) หรือแม้กระทั่งยาสระผม ยายคำแพ่ง “ก็ใช้น้ำหมาข้าว (น้ำแช่ข้าวสาร) ซึ่งต้องทิ้งไว้สักครู่ให้ตกตะกอนก่อน แล้วเทส่วนบนที่ใสทิ้งไป เอาส่วนที่นอนก้นมาผสมกับมะเฟืองหรือมะกรูดก็ได้ ขยี้ให้เข้ากันก่อนนำมาสระผม ผมจะนุ่มลื่นเป็นเงางาม” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 163) แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนอีสานในสมัยก่อนที่มีการใช้สมุนไพรใกล้ตัวที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงถึงการรู้จักประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ รอบตัวและความพอเพียงของชาวบ้าน

4. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน

ตัวละครยายคำแพ่งสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน ด้วยการกล่าวถึงวิถีการบริโภคอาหารของชาวอีสาน และแสดงให้เห็นถึงวิธีการทำอาหาร การปรุงอาหาร และการถนอมอาหาร ดังที่ย้ายคำแพ่งกล่าวถึงความเคยชินด้านอาหารการกินของชาวอีสานไว้ว่า “คนอีสานส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย การกินอยู่จึงไม่มีใครพิถีพิถันมากนักการปรุงอาหารก็ไม่ซับซ้อน ไม่มีเครื่องเทศมากมาย รสชาติของอาหารต้องเค็มนำและเผ็ดตาม สิ่งที่เพิ่มรสชาติให้อาหารกลมกล่อมและขาดไม่ได้คือปลาร้า” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 45-46) จะเห็นได้ว่า ปลาร้า เป็นอาหารหลักที่ขึ้นชื่อสำหรับคนอีสาน ซึ่งนอกจากจะเป็นการบ่งบอกถึงตัวตนของคนอีสานแล้ว ยายคำแพ่งก็ยังกล่าวว่า ปลาร้าเป็นอาหารที่มีประโยชน์และมีคุณค่า วิธีการทำปลาร้านั้นก็ยังเป็นวิธีการถนอมอาหารวิธีหนึ่งที่ได้บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของคนอีสานอีกด้วย ดังความว่า “สิ่งที่บ่งบอกความเป็นอีสานได้ดีที่สุดคือปลาร้า คนอีสานมักเรียกปลาร้าว่า “ปลาแดก” หลายคนอาจรังเกียจคนอีสานเพราะปลาร้า แต่ปลาร้าก็เป็นอาหารที่มีประโยชน์ มีคุณค่าทางโภชนาการ การทำปลาร้าเป็นการถนอมอาหารอีกวิธีหนึ่งที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของคนอีสาน” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 103) นอกจากนี้ อาหารที่ขึ้นชื่อของคนอีสานนั้นก็มีกรรมวิธีการทำและการปรุงอาหารที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาอีสานได้อย่างชัดเจน ดังที่ย้ายคำแพ่งได้กล่าวถึงกรรมวิธีในการปรุงอาหารประเภทอื่น ๆ ด้วยการอธิบายถึงวัตถุดิบและเครื่องปรุง รวมถึง

วิธีการทำไว้อย่างละเอียดและเข้าใจง่าย เช่น วิธีทำแกง
อ่อม ความว่า

... อาหารจำพวกอ่อม กรรมวิธีในการทำก็คล้ายๆ
แกงนั้นแหละ แต่ที่ต้องใช้น้ำไม่มาก อย่างอ่อมไก่
อ่อมกบ ก็สับไก่หรือกบเป็นชิ้นเล็ก ๆ โขลกพริกสด
หัวหอม กระเทียม ดับควาด้วยข่า ตะไคร้ โขลกจน
ละเอียด เอาเนื้อสัตว์ที่เราจะทำ รวมทั้งเครื่องปรุงที่
โขลกแล้วใส่ในหม้อ เติมน้ำพอท่วม จากนั้นนำไปต้ม
ให้เดือดโดยใช้ไฟแรง พอสุกก็ใส่ผักจำพวกมะเขือ ผัก
อีเล็ด (ใบชะพลู) ต้นหอม ผักตำลึง ผักกาด ผักชีลาว
หรือผักอื่น ๆ เท่าที่หาได้ (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.
2555 : 46)

อีกทั้งขยายคำแพ่งยังอธิบายถึงวิธีการ
ทำอาหารที่ขึ้นชื่อของคนอีสานอย่างเช่น ลาบและ
ก้อย ไว้อย่างละเอียดอีกด้วย ความว่า

อาหารที่ขึ้นชื่อของคนอีสานอีกประเภทคือ
“ลาบ” กับ “ก้อย” ลาบนั้นมักจะปรุงแบบสุก ๆ
ดิบ ๆ หรือบางครั้งก็ปรุงแบบดิบ ๆ เช่น ลาบเนื้อ ลาบ
หมู ลาบปลา ส่วนลาบไก่ ลาบเป็ด ลาบนก นิยมปรุง
ให้สุก การทำลาบก็ไม่มีอะไรซับซ้อน เริ่มจากนำ
เนื้อสัตว์ที่เราจะนำมาทำลาบสับให้ละเอียด แล้วปรุง
รสด้วยน้ำปลา น้ำปลาร้า น้ำมะนาว ข้าวคั่ว พริกป่น
หอมขอย ตามด้วยผักชีฝรั่งหั่นฝอย และโรยด้วยใบ
สาระแหน่ ส่วนก้อยนั้นเป็นการปรุงแบบดิบ เนื้อสัตว์
ที่นำมาปรุง เช่น ปลาช่อน ปลาตะเพียน กุ้งฝอย
เครื่องปรุงก็เหมือนกันกับลาบ แต่ต่างกันที่ก้อยไม่ใส่
ข้าวคั่ว ยกเว้นก้อยกุ้งที่ต้องใส่ข้าวคั่วด้วย และต้องมี
รสจัดกว่าลาบ (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 47)

หรือแม้แต่กรรมวิธีในการทำอาหารที่บ่งบอกถึง
ความเป็นคนอีสานอีกอย่างหนึ่ง คือ การทำส้มตำแบบ
ฉบับของชาวอีสานแท้ ๆ ที่ใช้วัตถุดิบจากพืชที่ปลูกเอง
คือ มะละกอ มีการใช้พืชที่เรียกว่า บักสังหรือมะกอก
แทนมะนาวแบบที่คนภาคอื่นทำ และเติมวัตถุดิบซึ่งขาด
ไม่ได้สำหรับคนอีสาน นั่นคือปลาร้า ดังความว่า

ต้นมะละกอนั้นคนอีสานปลูกกันเกือบทุกบ้าน จะ
กินที่ก็สอยสด ๆ จากต้น จากนั้นผ่านเปลือกออก แล้ว
สับเป็นเส้น ๆ กะให้พอกินตามจำนวนคน เอาพริกสด
กับกระเทียมตำพอบุบ ๆ ตามด้วยบักสัง ซึ่งมีรส
เปรี้ยว คนอีสานจึงใช้แทนมะนาว หรือถ้ามีมะกอกก็
ใช้มะกอกแทน เอาเส้นมะละกอลงในครก ตำ ๆ คน ๆ

ใส่น้ำปลา เติมน้ำปลาร้าลงไป ปลาร้าจะใส่แต่น้ำหรือ
ใส่ตัวปลาลงด้วยก็ได้ ... (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.
2555 : 48)

ภูมิปัญญาด้านอาหารการกินของคนอีสานที่
ตัวละครขยายคำแพ่งได้อธิบายกับหลาน ทั้งวิธีการ
ทำอาหาร การปรุงอาหาร และการถนอมอาหาร ล้วน
แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาด้านอาหารของคนอีสานมีการใช้
วัตถุดิบจากที่มีอยู่ในท้องถิ่นตนเองที่มีความเป็น
ภูมิปัญญาชาวบ้านโดยเฉพาะ และมักจะมีการใช้วัตถุดิบที่
ได้จากธรรมชาติได้แก่ พืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ นำมา
ประกอบการทำอาหาร ดังที่ขยายคำแพ่งกล่าวไว้ด้วยว่า
“กับข้าวของคนอีสานมีหลายอย่าง ส่วนใหญ่เป็นกับข้าวที่ทำ
ได้ตามท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็ปลาในน้ำ บรรดาแมลงต่าง ๆ สัตว์
ป่า ผักก็กินทั้งที่นำมาปลูกและผักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ”
(จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง. 2555 : 48) และยังมีวัตถุดิบที่
ขาดไม่ได้สำหรับคนอีสาน คือ ปลาร้า ซึ่งมักจะนำไปใช้
ประกอบอาหารและปรุงรสอาหารเกือบทุกชนิด เช่น ลาบ
ส้มตำ เป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่าคนอีสานมีภูมิปัญญา
ด้านอาหารที่สืบทอดกันมาอย่างมีเอกลักษณ์ตามท้องถิ่น
ของตนเองและคนในท้องถิ่นอื่นหรือภาคอื่น ๆ ก็ยังม
ความชื่นชอบและนิยมด้วยเช่นกัน

5. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านจารีตประเพณี
ตัวละครขยายคำแพ่งสืบทอดภูมิปัญญาด้านจารีต
ประเพณี ด้วยการกล่าวถึงจารีตประเพณีที่คนอีสานยึดถือ
และปฏิบัติกันมาตลอด ด้วยการยึดแบบแผนที่คนอีสาน
เรียกกันว่าฮีตสิบสองหรือประเพณี 12 เดือน ที่ได้รวมเอา
ความเชื่อทั้งของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้า
ปะปนกัน และมีความเชื่อทางไสยศาสตร์ ผีसाงเทวดา
ด้วย ดังที่ สุวรรณี เครือปาน (2542: 220-221) กล่าวว่า
ประเพณีหลักเดิมของชาวอีสาน คือ ฮีตสิบสอง ซึ่ง
ปัจจุบันยังมีการปฏิบัติอยู่บ้างและมีการเปลี่ยนแปลงไป
บ้าง คำว่า “ฮีต” มาจาก จารีต หมายถึง ขนบธรรมเนียม
ที่เคยปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นประเพณี จารีตทั้ง 12 ข้อ
นี้ถือกันมานานแล้ว โดยมีเงื่อนเค้ามาจากเวียงจันทน์ แต่
ละข้อมีพิธีการทางศาสนาทั้งสิ้น ชาวอีสานจึงได้ยึดเอา
ฮีตสิบสองมาปฏิบัติเป็นประเพณีในรอบ 12 เดือน
เช่นเดียวกับที่ตัวละครขยายคำแพ่งกล่าวไว้ ความว่า

“วิถีชีวิตของชาวอีสานเป็นวิถีที่เรียบง่าย แต่
ดำเนินตามประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมาช้านาน
เราเป็นคนอีสาน เราต้องรักและภูมิใจในชาติกำเนิด
ของเรา รู้จักรากเหง้าของเราเน่ลูก ... เราอาจกำหนด
เส้นทางเดินของเราเอง แต่ในเส้นทางเดินนั้นจะต้องมี

กรอบอันติงามให้เราได้ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดต่อกัน
มา กรอบอันติงามที่ขยายว่าเป็นสิ่งที่ขยายได้รับการ
ปลูกฝังมาตั้งแต่วัยเด็กจวบจนถึงวันนี้ นั่นคือ “ฮิต”
ซึ่งหมายถึงจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็น
เวลานาน(จากขยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 23-24)

ยายคำแพงเองก็เป็นคนอีสานคนหนึ่งที่ยึดถือและ
ปฏิบัติจารีตประเพณีที่เรียกว่าฮิตด้วยการสืบต่อมาจาก
บรรพบุรุษเช่นเดียวกัน ซึ่งยายคำแพงได้กล่าวว่า “ฮิตนี้จะ
ต้องยึดถือและปฏิบัติประกอบพิธีกรรม ซึ่งมีทั้งหมด 12 ฮิต
หรือที่เรียกว่าฮิตสิบสองนั้นแหละหรือจะเรียกว่าประเพณีสิบ
สองเดือนก็ได้ เพราะในแต่ละเดือนจะมีงานบุญที่สำคัญให้เรา
ได้ยึดถือและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่
ชีวิต” (จากขยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 23-24) ตัวละคร
ยายคำแพงอธิบายถึงฮิตสิบสองของคนอีสานด้วยการ
กล่าวผ่านบทพญาและมีการอธิบายถึงความสำคัญ รวมไปถึง
ถึงการจัดทำประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในแต่ละเดือน
จนครบทั้ง 12 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนแรกหรือเดือนอ้าย ที่
คนอีสานจะมีประเพณีบุญเข้ากรรม ซึ่งปริชา พินทอง
(2542 : 5372) กล่าวถึงประเพณีบุญเข้ากรรมไว้เป็นการ
เข้ากรรมของพระสงฆ์ที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ผู้ต้องอาบัติ
จะต้องเข้าปริวาสกรรม และเมื่อพระสงฆ์เข้ากรรมอยู่นั้น
ญาติโยมทั้งหลายผู้ปรารถนาจะทำบุญ ถวายภัตตาหารแด่
พระสงฆ์ ก็จะมาถวายปัจจัยสี่ ดังที่ยายคำแพงกล่าวไว้
ความว่า “... ฮิตแรกนั้นเรียกว่า “บุญเข้ากรรม” คือ บุญที่ทำ
ขึ้นในเดือนอ้าย ซึ่งเป็นเดือนแรกของปีที่ชาวอีสานจะต้อง
ประกอบพิธีบุญ พิธีบุญนี้เกี่ยวกับพระสงฆ์โดยเฉพาะ แต่เขามี
ความเชื่อกันว่า เมื่อทำบุญกับพระที่ทำพิธีนี้ จะทำให้ได้
อานิสสัมมาก ญาติโยมจึงคิดวันทำบุญเข้ากรรมขึ้น” (จากขยาย
อีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 23-24)

เดือนที่สองหรือเดือนยี่ ประเพณีการทำบุญคุณ
ลาน เป็นการทำบุญช่วยเหลือชาวที่นวดเสร็จและกองไว้ในลาน
ข้าว มูลเหตุในการทำบุญคุณลานนี้ เนื่องจากผู้ใดทำนาได้
ข้าวมาก ๆ ก่อนหอบหรือขนข้าวมาใส่ยุ้งฉาง ก็อยากจะทำ
บุญกุศล เพื่อเป็นสิริมงคล ให้เพิ่มความมั่งมีศรีสุขแก่
ตนและครอบครัว (สาร สาระทศนายนันท์. 2542: 745)
ดังที่ยายคำแพงก็ได้กล่าวถึงประเพณีในเดือนนี้ไว้ ความ
ว่า “หลังจากบุญเข้ากรรมผ่านไปแล้ว ท่ามกลางอากาศที่หนาว
เหน็บ การหาฟืนมาไว้ก่อไฟจึงเป็นสิ่งจำเป็นมาก การหาฟืนมา
ไว้ในช่วงนี้เป็นสัญญาณบ่งบอกถึง “การทำบุญคุณลาน” หาก
ไม่ทำอาจเกิดภัยพิบัติหรือความชั่วร้ายเกิดขึ้นมาได้ ดัง
บทพญาว่า

ฮิตหนึ่งนั้น
พอแต่เดือนยี่ได้
ล้ำล่วงมาถึง

ให้พากันหาฟืน
อย่าได้โลกองนี้
ข้างและของหมูนั่น
จงให้ฟังกองนี้
อย่าเอาใจออกแท้
สู่คนโสมไว้
มันลิสถูเสียเปล่า
ลิสหายเสียบียง
แนวกลอนเฮาบอก
เป็นฮ้ายลิแล่นถึง เจ้าเอย”

ยายคำแพงยังได้กล่าวอีกว่า “บุญคุณลานจะทำใน
เดือนยี่ คำว่าคุณมาจากคำว่า “ค้ำคุณ” ซึ่งหมายถึงอุดหนุนให้
ดีขึ้น ช่วยให้เจริญขึ้น การทำบุญคุณลานถือว่าเป็นประเพณีที่
มีความสำคัญมากประเพณีหนึ่งของชาวอีสาน เป็นการ
แสดงออกถึงความเคารพบูชา “ข้าว” ซึ่งถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่มี
ความสำคัญมาก” (จากขยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 27)
เดือนที่สาม ประเพณีบุญข้าวจี่ เป็นประเพณีที่มี
การทำข้าวจี่ไปถวายแด่พระสงฆ์ ซึ่งยายคำแพงก็ได้ยก
บทพญามากกล่าว ดังความว่า

ฮิตหนึ่งนั้น
ถึงเมื่อเดือนสามได้
ไปถวายสังฆเจ้า
กุศลยังสินาค้า
หากกรรมนิยมจั่งชี้
ให้ทำไปทุกบ้าน
คงหากเคยมีมา
อย่าลีไลลาถัม
บ้านเมืองเฮาลิเสร้า
จงพากันจี่ข้าวจี่
เอาแท้หมูบุญ
ตามเฮามือละคาบ
มีแท้แต่นาน
ที่เอาบุญพอเอย
แต่ปางปฐมพัน
ประเพณีตั้งแต่เก่า
ภัยฮ้ายลิแล่นตาม”
(จากขยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 :30)

เมื่อยกพญามากกล่าวแล้ว ยายคำแพงก็ได้อธิบาย
ความหมายของบทพญาดังกล่าวไว้ เดือน 3 เป็นประเพณี
บุญข้าวจี่ โดยมีการนำข้าวเหนียวปั้นแล้วไปจี่ไฟ เพื่อ
นำไปถวายพระสงฆ์ ถ้าทำแล้วก็จะได้บุญกุศลมาก แต่
หากไม่ทำก็จะเกิดสิ่งไม่ดีต่อหมู่บ้านได้ ดังความว่า
“คำพญาว่าไว้ พอถึงเดือน 3 ชาวอีสานต้องพากันทำบุญข้าวจี่
คือ นำข้าวเหนียวมาปั้นแล้วจี่ไปถวายพระ หากปฏิบัติตามก็
จะได้บุญกุศลมาก ความสุขจะเกิดตามมา หากไม่ปฏิบัติตามก็
อาจเกิดภัยร้ายแก่หมู่บ้านชุมชนได้ ...” (จากขยายอีสานสู่หลาน
ฝรั่ง.2555 : 31)

เดือนที่สี่ ประเพณีบุญผะเหวดหรือบุญพระเวส
ยายคำแพงกล่าวถึงประเพณีบุญผะเหวดหรือบุญพระเวส
ความว่า “งาน บุญผะเหวดจัดในเดือน 4 เป็นประเพณีที่ชาว
อีสานต้องเก็บดอกไม้ไปบูชาพระ มีคำพญาว่ากล่าวเตือนใจ ไม่ให้
ลืมประเพณีบุญที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนี้

ถึงฤดูเดือนสี่เข้า
ให้เที่ยวหาดอกไม้
ให้ทำบุญมหาชาติ
มาไว้บูชา

อย่าลืมนัด
เอาดอกไม้

โบราณของเก่า
ถวายให้พระสงฆ์”

ยายคำแพงได้อธิบายเพิ่มเติมอีกด้วยว่า “บุญพระเวศ” ที่คนอีสานเรียก มาจากคำว่า “บุญพระเวส” หรือ “พระเวสสันดร” ซึ่งเป็นอีกประเพณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า คนอีสานนั้นเลื่อมใสในพุทธศาสนา มีความรักและสามัคคีกัน ที่สำคัญยังยึดมั่นในประเพณีอันดีงามนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย ... บุญพระเวศนี้ ชาวอีสานมีความเชื่อว่า หากผู้ใดได้ฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรทั้งสิบสามกัณฑ์จบภายในวันเดียว จะได้เกิดร่วมชาติภพกับพระศรีอริยเมตไตรย (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 38-39)

เดือนที่ห้า ประเพณีสงกรานต์หรือสงกรานต์จะมีการสงกรานต์พระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ และมีการก่อพระเจดีย์ทราย ดังที่ยายคำแพงได้ยกบทพญาเกี่ยวกับประเพณีในเดือนนี้ไว้แล้วอธิบายตามความหมายของบทพญาไว้อย่างเข้าใจว่า

	“ฮีตหนึ่งนั้น
พอถึงเดือนห้าได้	พวกไพร่ชาวเมือง
จงพากันสงกรานต์	ขัดสีพุทธรูป
ให้ทำทุกวัดแท้	อย่าโลม้างให้ห่างเสีย
ให้พากันทำแท้ ๆ	ไผ ๆ บได้ว่า
ทั่วทุกที่บแผ่นหล้า	ให้ทำแท้สู่คน
จักสิสุขขยั้งสัน	ทำถึกคำสอน
คือฮีตคลองควรวี	แต่หลังปฐมพูน”

ผญาฮีตสิบสองนี้กำหนดไว้ว่า เมื่อถึงเดือน 5 หรือเดือนเมษายน ให้ชาวบ้านพากันจัดหาน้ำเป็นเครื่องสงฆ์พระพุทธรูปและพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนญาติผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ หากทำตามอย่างต่อเนื่องก็จะอยู่เย็นเป็นสุข มีสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ... วันสงกรานต์ถือเอาวันขึ้นปีใหม่ของไทย คนอีสานจะถือเอาวันที่ 15 เมษายน ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของเทศกาลวันขึ้นปีใหม่ ชาวอีสานกำหนดทำบุญสงกรานต์ในเดือน 5 คือเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน ถึงวันที่ 15 เมษายน (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 75)

เดือนที่หก ประเพณีบุญบั้งไฟ มูลเหตุที่ทำก็เพื่อบูชาเทพารักษ์เพื่อขอฝน มีพิธีทางศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง คือมีการบวชนาค นิมนต์พระสงฆ์ต่างบ้านมาสวดมนต์ ถวายทาน ฝ่ายชาวบ้านมีการแห่บั้งไฟอย่างสนุกสนาน ยายคำแพงได้กล่าวถึงการแห่บั้งไฟที่ใช้ประกอบพิธีนี้ไว้ด้วยว่า “งานบุญบั้งไฟส่วนมากผู้ใหญ่เขาจะจัดเตรียมกันเอง เด็ก ๆ ทั้งชายหญิงมักถูกกันไม่ให้เข้าใกล้เวลาที่เขากำลังทำบั้งไฟกัน

การแห่บั้งไฟเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนสาว ๆ จะฝึกซ้อมรำ เพราะในวันแห่บั้งไฟจะมีขบวนนางรำด้วย ... บุญบั้งไฟเป็นงานบุญที่นอกจากจะสนุกสนานแล้ว ยังเป็นงานที่เชื่อมความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ชาวอีสานด้วย” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 85)

เดือนที่เจ็ด ประเพณีบุญข้าชะ (บุญข้าชะ) คือการทำความสะอาดบ้านเรือน ลานหมู่บ้านให้สะอาด โดยปลูกโรงพิธีขึ้นกลางหมู่บ้าน แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาสวดถวายทาน ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ขับไล่เสนียดจัญไร ดังที่ยายคำแพงกล่าวถึงประเพณีนี้ไว้ความว่า “บุญบ้านก็คือการข้าชะ บางบ้านก็เรียกว่าบุญข้าชะ บุญนี้จัดขึ้นเพื่อทำพิธีปัดรังควาน ขับไล่เสนียดจัญไร ภูตผีปีศาจออกจากหมู่บ้าน เอ็ดแล้วหมู่บ้านของเราก็จะมีแต่ความสุขความเจริญ” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 114)

เดือนที่แปด ประเพณีบุญเข้าพรรษา ยายคำแพงกล่าวถึงประเพณีนี้โดยการยกคำขวัญของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นบ้านเกิดของยายคำแพงและหลานสาวทั้งสองคน เพื่อบ่งบอกว่าประเพณีบุญเข้าพรรษาและการแห่เทียนพรรษานี้เป็นสิ่งที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดอุบลราชธานีเพราะมีการจัดทำเทียนพรรษาได้อย่างงดงามและเป็นเอกลักษณ์ดังปรากฏในคำขวัญ ความว่า

	อุบลราชธานี
เมืองแห่งดอกบัวงาม	แม่น้ำสองสี
มีปลาแซบหลาย	หาดทรายแก่งหิน
ถิ่นไทยนักรบราชญ์	ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม
งามล้ำเทียนพรรษา	ผาแต้มก่อนประวัติศาสตร์ฉลาด
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ดินแดนอนุสาวรีย์คนดีศรีอุบล

ยายคำแพงกล่าวว่า “คำขวัญนี้ได้สะท้อนภาพของจังหวัดอุบลราชธานีของเราได้กระจ่างเป็นที่สุด สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวอุบลนั้นก็คือ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ซึ่งเป็นประเพณีที่ถือเป็นความภาคภูมิใจของเรา” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 123) และยังคงบอกหลานสาวทั้งสองคนอีกด้วยว่า ความงดงามของเทียนพรรษาเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นชาวอุบลราชธานีได้อย่างภาคภูมิใจตั้งความว่า “ถ้าหลานมาหา ยาวในช่วงเข้าพรรษา หลานจะได้ชมความงามของต้นเทียน จะได้ชมความยิ่งใหญ่ตระการตา ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านและเอกลักษณ์ของชาวอุบล ที่บรรจงรังสรรค์ผลงานถ่ายทอดสู่สายตาของชาวไทยและชาวต่างชาติ” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 129)

เดือนที่เก้า ประเพณีบุญข้าวประดับดิน คือ การทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ มีการจัดอาหารคาวหวานแล้ว

แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ เลี้ยงดูกันส่วนหนึ่ง แจกญาติพี่น้องส่วนหนึ่ง อุทิศให้ผู้ตายส่วนหนึ่ง นำไปถวายสงฆ์ส่วนหนึ่ง ส่วนที่จะอุทิศให้ผู้ตายนั้นใช้ใบกล้วยห่อแล้วนำไปวางตามดินหรือแขวนไว้ตามต้นไม้ (เฉลิม จันปฐมพงศ์ และคณะ.2520: 527-529) ดังที่โดยยายคำแพงได้กล่าวถึงประเพณีนี้ผ่านบทผญา ความว่า

	“ฮิตหนึ่งนั้น
พอเมื่อถึงเดือนเก้า	กลางแห่งวัสสกาล
ขลุ่ยประชาขาวเมือง	ก็เล่าเตรียมตัวพร้อม
พากันทานยั้งข้าว	ประดับดินกินก่อน
ทายกทานให้เจ้า	พระสงฆ์พร้อมสู่กาย
ทำจิ้งซิปฮ้าย	ถึงขบปีมา
พระราชานในเมือง	ก็จงทำแวนนี้
ฮิตหากมีมาแล้ว	วางจงให้ถือต่อ
จำไว้เด้อพ่อเถ้า	หลานเว้ากล่าวจา”

ยายคำแพงอธิบายว่าผญาบทนี้กล่าวถึงประเพณีบุญข้าวประดับดินที่ทำกันในเดือน 9 โดยประชาชนต้องเตรียมอาหารที่จะทำบุญให้เรียบร้อย แล้วนำไปถวายสงฆ์อุทิศส่วนกุศล ดังความว่า “ผญาบทนี้มีความหมายว่า ประเพณีหนึ่งคือบุญข้าวประดับดิน กระทำกันในช่วงเดือน 9 กลางพรรษาพอดี ประชาชนต้องเตรียมเครื่องที่จะทำทานให้พร้อม ประเพณีนี้ทำมาแต่โบราณ แม้แต่ราชาพระมหากษัตริย์ก็ทรงทำตามนี้ จงสืบสานประเพณีนี้ต่อไปให้ยาวนาน” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 133)

เดือนที่สิบประเพณีบุญข้าวสาก (สลาภกัต) ทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 มีวิธีเช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดิน แต่ส่วนที่ถวายพระสงฆ์นั้น ถวายโดยวิธีจับสลาภแล้วอุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ดังที่ยายคำแพงกล่าวถึงประเพณีนี้ไว้ว่า “... พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ก็เป็นกำหนดการทำ “บุญข้าวสาก” ซึ่งเป็นงานบุญอีกงานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชาวอีสาน บุญข้าวสากเป็นอีกบุญหนึ่งที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ตายไปแล้วหรือเปรต” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 135)

เดือนที่สิบเอ็ด ประเพณีบุญได้ประทีป หรือบุญออกพรรษา มีวิธีเหมือนภาคอื่น ๆ แต่ที่แตกต่างที่คนอีสานนิยมทำกันในเดือนนี้คือ ได้ประทีป เป็นการเอาธูปเทียนตั้งไว้ในเรือหรือกาบกล้วย จุดเป็นพุทธบูชา (เหมือนลอยกระทงของภาคอื่น) ปล่อยเฮือไฟ (เรือไฟ) เป็นต้น (เฉลิม จันปฐมพงศ์และคณะ.2520: 527-529)ดังที่ยายคำแพงได้กล่าวเกี่ยวกับประเพณีนี้ไว้ว่า “วันออกพรรษาตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 คืนพรุ่งนี้แหละจะเป็นคืนที่สว่างไสวไปด้วยได้ประทีป” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 137)

เดือนสิบสอง ประเพณีบุญกฐินยายคำแพงเล่าถึงประเพณีนี้ ความว่า “ทอดกฐินหรือบุญกฐิน เป็นงานบุญที่จัดทำในเดือน 12 เป็นประเพณีสุดท้ายของฮิตสิบสองของชาวอีสาน คำว่า กฐินนั้น หลวงน้าเล่าให้ฟังว่า บุญกฐินคือบุญที่เรียกว่า กาลทาน มีกำหนดให้ทำได้เฉพาะในช่วงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 145)ยายคำแพงยังกล่าวถึงคำพูดของยายทวดถึงความสำคัญของงานบุญกฐินไว้อีกว่า “งานบุญกฐินนี้แหละลูกเอ๊ย มีความสำคัญมาก เพราะถ้าใครได้จัดงานบุญกฐิน ผู้นั้นก็จะได้บุญมาก เพราะได้ทำบุญกับพระที่อยู่จำพรรษาครบสามเดือน ผู้ใดได้ทำบุญกฐินจะไม่ตกนรก และจะได้รับผลบุญที่ทำในชาตินี้ไว้เก็บกินในชาติหน้า” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 145)

การที่ผู้สูงอายุอย่างยายคำแพงกล่าวถึงจารีตประเพณีฮิตสิบสองดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นถึงการสืบทอดจารีตประเพณีของท้องถิ่นอีสานที่มีการสืบทอดและปฏิบัติกันต่อ ๆ มา ซึ่งนับว่าเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนอีสานที่ช่วยให้สังคมอีสานอยู่ร่วมกันได้อย่างสามัคคีกัน และแสดงถึงจารีตประเพณีที่มีเอกลักษณ์ท้องถิ่นชัดเจนกว่าภาคอื่น ๆ ที่ทำให้คนรุ่นหลังได้รู้และเข้าใจแบบแผนในการปฏิบัติที่ชาวอีสานยึดถืออันมีคุณค่าทางวัฒนธรรม

6. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านความเชื่อและพิธีกรรม

ตัวละครยายคำแพงสืบทอดภูมิปัญญาด้านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวอีสาน ซึ่งมีพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ผีสงฆ์เวทมนตร์และวิญญาณบรรพบุรุษ รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ดังเช่นที่ยายคำแพงกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษคือ ผีปู่ตา ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่เชื่อกันว่าเมื่อบรรพบุรุษของตนสิ้นชีวิตไปแล้วก็จะกลับมาให้ความคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ลูกหลานของผู้ตาย (ธวัช ปุณโณทก. 2542: 2819) ยายคำแพงเล่าว่ายายทวดบอกว่าผีปูตานั้นเป็นบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วที่คนอีสานให้ความเคารพนับถือ และทุก ๆ ปี จะมีการจัดประเพณีเลี้ยงปู่ตาเพื่อตอบแทนที่ผีปู่ตาได้ปกป้องคุ้มครองลูกหลาน ความว่า

ปู่ตาเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสาน ปู่ตาจะมาจากปู่กับย่า ตาอาจมาจากตาบยาย เมื่อบรรพบุรุษสองสายนี้ล่วงลับไปแล้ว ลูกหลานรุ่นหลัง ๆ จึงเรียกเป็นกลาง ๆ ว่าปู่ตา เมื่อมีชีวิตอยู่ ปู่ตาได้สร้างคุณงามความดีไว้ให้ลูกหลาน เป็นที่นับหน้าถือตาของลูกหลาน พอล่วงลับไปแล้ว ลูกหลานจึงแสดงความ

กตัญญูทเวที ด้วยการจัดประเพณีเลี้ยงปู่ตาทุก ๆ ปี
ระหว่างเดือน 6 ถึงเดือน 7 (จากยายอีสานสู่หลาน
ฝรั่ง.2555 : 79)

ยายคำแพงกล่าวอีกว่า“ปัจจุบันการนับถือปู่ตาใน
ชนบทอีสานยังมีให้เห็นอยู่ นั่นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความ
เชื่อที่มีมายาวนาน ผสานกับความกตัญญูรู้คุณที่มีต่อบรรพ
บุรุษ” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 81) ซึ่งสะท้อนถึง
การที่คนอีสานมีความเชื่อในเรื่องผีปู่ตาโดยตลอด และ
ยังปรากฏความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาที่คอยปกป้องรักษา
ดูแลนาข้าวให้กับคนอีสาน ที่เรียกกันว่าตาแฮก (ผีนา)
เป็นผีประจำไร่นา มีหน้าที่ดูแลนาข้าวไม่ให้เสียหาย ไม่ให้
วัวควายมากินหรือเกิดแมลงต่าง ๆ ฉะนั้นคนอีสานจะทำ
พิธีไหว้ผีตาแฮกทุกปีก่อนลงมือทำนา (ปรีชา พิณทอง.
2542: 1401) ดังที่ยายคำแพงได้เล่าไว้ ความว่า

ตาแฮกคือเทวดารักษ์ที่ปกป้องรักษาผืนนาให้เรา
โดยเรามีความเชื่อกันว่า ก่อนจะดำนา ถ้ามีการเช่น
สรวงตาแฮกก่อน เราจะได้ผลผลิตที่ดี ข้าวกล้าไม่
เสียหายเพราะมีเทวดารักษ์คอยปกป้องรักษา
แปลงนี้จึงเป็นแปลงพิเศษที่ลูกหลานจะต้องเคารพ ที่
สถิตของตาแฮกมักอยู่มุมใดมุมหนึ่งของนาแปลงนั้น
บางบ้านจะทำเป็นศาลเพียงตาเล็ก ๆ หรือบางบ้าน
อาจใช้เสาไม้ต้น ปักเป็นสี่มุม แล้วเอาหนามมากรองไว้
ทำเป็นสัญลักษณ์เพื่อให้รู้ว่าเป็นที่สถิตของตาแฮก
(จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 93)

นอกจากนี้ ยายคำแพงยังกล่าวถึงความเชื่อและ
พิธีกรรมที่ช่วยในการดำเนินชีวิตของคนอีสานไว้ด้วย นั่น
คือ การทำพิธีขอฝนเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน ดังความว่า
“ชาวอีสานก็จะมีหลากหลายวิธีที่จะช่วยกันจัดขึ้นเพื่อให้ฝน
โปรยปรายลงมา เช่น พิธีเต้านางแมว พิธีเต้าเซียงซ้อง” (จาก
ยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 89) และยายคำแพงก็
ยกตัวอย่างด้วยการอธิบายถึงพิธีเต้านางแมวหรือแห่นาง
แมวไว้อย่างละเอียด ดังความว่า

พิธีเต้านางแมวหรือพิธีแห่นางแมวเป็นอีกพิธีหนึ่ง
ที่สร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวนา เพราะแผ่นดินอีสาน
เป็นแผ่นดินแห้งแล้ง ... เหตุที่ใช้แมวมาทำพิธีขอฝน
นั้น เพราะมีความเชื่อกันว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝน
ถ้ามีฝนตก แมวจะส่งเสียงร้อง แมวที่นำมาทำพิธีต้อง
เป็นแมวตัวเมียสีดำ และต้องผ่านการคัดเลือกมาด้วย
อาจใช้แค่ตัวเดียวหรือมากถึงสามตัวก็ได้ จากนั้นจับ
แมวใส่ลงไปในข้องหรือกะทอที่มีฝาปิดด้านบน ฝาปิดต้อง
โปร่ง มีช่องให้น้ำที่สาดโดนตัวแมว ก่อนจะนำแมวลง
ไปในข้อง ผู้ที่จับแมวต้องพูดว่า “นางแมวเอ๋ย ขอฟ้า

ขอฝน ให้ตกลงมาเด้อ” เสร็จแล้วก็เอาไม้มาสอดเป็น
คานสำหรับหาม ก่อนจะแห่ต้องจัดเครื่องสักการบูชา
ที่เรียกว่า “ขันห้า” ประกอบด้วยดอกไม้ ธูป เทียน
หมากพลู บุหรี่ อย่างละห้าคู่ ผู้นำทำพิธีก็จะนำเครื่อง
สักการบูชาไปวางประกาศให้เทวดามาชุมนุมแล้วตั้งจิต
อธิษฐานขอฝน จากนั้นจึงให้ผู้ชายคู่หนึ่งหามข่งนาง
แมวนำหน้า ในขบวนแห่ก็จะร้องรำเซิ้งไปตามบ้าน
ต่าง ๆ ... (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 89-92)

ความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวของคนอีสานทั้ง
ความเชื่อและพิธีกรรมในการขอฝนด้วยพิธีเต้านางแมว
หรือแห่นางแมว ความเชื่อเกี่ยวกับผีสงเทวดาที่เรียกว่า
ตาแฮก และความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษปู่ตา ได้แสดง
ให้เห็นว่าคนอีสานมีการสืบทอดภูมิปัญญาด้านความเชื่อ
และพิธีกรรม เพื่อช่วยในการดำเนินชีวิตและเป็นที่ยึดเหนี่ยว
จิตใจ ด้วยการสืบทอดเป็นประเพณีที่ทำเป็นประจำทุกปี

7. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านภาษา

ตัวละครยายคำแพงสืบทอดภูมิปัญญาด้านภาษา
ซึ่งคนอีสานมีภูมิปัญญาการใช้ภาษาที่เรียกกันว่า ฃญา
สืบทอดต่อกันมา เป็นสำนวนภาษาที่คนอีสานนิยมใช้
พูดจาถ้อยคำ นกปราชญ์โบราณอีสานแต่งขึ้น เพื่อให้เป็นคติ
สอนใจ ให้ผู้คนนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เห็น
ได้ว่าคนอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบันสามารถดำรงความเป็น
หมู่กลุ่ม ความเป็นญาติพี่น้อง แบ่งปันมีน้ำใจที่ดั่งงามต่อ
กัน ส่วนใหญ่จะอาศัยแนวคำสอนจากฃญาภาษา ... (สำ
ลักสุทธิ. 2541: 13) โดยยายคำแพงก็ได้กล่าวถึงบทฃญา
และยกตัวอย่างฃญาที่เกี่ยวกับประเพณีฮีตสิบสองบางบท
มาให้หลานสาวทั้งสองคนได้เห็นว่าคุณอีสานมีการสืบทอด
ด้านสำนวนภาษาที่มีความน่าสนใจด้วย เช่น คำฃญา
เกี่ยวกับพิธีบุญเข้ากรรมของเดือนอ้าย ดังความว่า

	“ฮีตหนึ่งนั้น
เถิงเมื่อเดือนเจียงเข้า	กลายมาแลมถ่าย
ฝูงหมู่มั่งเจ้า	กะเตรียมเข้าอยู่กรรม
มันหากรรมนิยมนี้	ถือว่าตั้งแต่ก่อน
อย่าได้ละห่างวัน	เซ็งสิข้องแล่นนำ แท้เหล่า

(จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 23)

การสืบทอดบทฃญาของคนอีสานเสมือนเป็นการ
สืบทอดคำสั่งสอนและคติเตือนใจที่จะสามารถช่วยให้อ
คนอีสานอยู่ร่วมกันได้อย่างสามัคคีกัน เป็นการปลูกฝังคนใน
รุ่นหลังให้รู้จักสำนวนภาษาที่มีเอกลักษณ์ของคนอีสาน
และปลูกฝังด้านคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตและ
ดำเนินตามจารีตประเพณีของท้องถิ่นตนเองควบคู่กันไป

จากการสืบทอดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชาวอีสานที่ตัวละครยายคำแพงได้เขียนไว้ในสมุดบันทึกได้แสดงให้เห็นว่ายายคำแพงได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในแต่ละด้านได้อย่างละเอียดและเข้าใจ มีเนื้อหาสาระที่มากพอที่จะทำให้หลานสาวทั้งสองคนอ่านและซึมซับความเป็นท้องถิ่นของคนอีสานไว้ได้ นอกจากนี้ ยายคำแพงยังฝากข้อคิดไว้กับหลานสาวฝรั่งทั้งสองคนถึงภูมิปัญญาที่ยายคำแพงได้ถ่ายทอดให้หลานเข้าใจไว้ว่า “ยายหวังเหลือเกินว่า ครรลองและวิถีชีวิตอันดีงามของคนอีสาน จะเป็นแสงส่องทางนำทางชีวิตให้ลูกหลานได้เดินตาม และจะเป็นแสงสว่างที่ทำให้ดอกบัวน้อย ๆ ของยายทั้งสองดอกนี้เป็นดอกบัวที่เบ่งบานได้สวยงามที่สุด ไม่ว่าจะเติบโตอยู่แห่งหนใดในโลกก็ตาม” (จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.2555 : 173)

บทบาทของตัวละครยายคำแพงที่ปรากฏจึงสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญและสร้างคุณค่าให้กับทั้งตัวผู้สูงอายุเอง รวมไปถึงการสร้างคุณค่าต่อผู้อื่นที่ทำให้คนรุ่นใหม่ได้มีความรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตที่แสดงถึงความ เป็นท้องถิ่นและความเป็นไทยไว้

บทสรุป

บทบาทของผู้สูงอายุในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญที่มีคุณค่า ด้วยการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ซึ่งจะทำให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมที่ดีงาม อยู่คู่กับสังคม และสังคมไทยเองก็นับว่าเป็นสังคมที่มีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นก็ได้เป็นหลักสำคัญที่อยู่คู่กับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างเป็นแบบแผนที่ดีด้วย เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานที่ปรากฏในสารคดีเรื่องจากยายอีสานสู่หลานฝรั่งที่ผู้สูงอายุยังคงบทบาทในการทำหน้าที่ปลูกฝังและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เยาวชนในรุ่นหลัง อันประกอบไปด้วยภูมิปัญญาด้านการตั้งถิ่นฐาน ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือนภูมิปัญญา ด้านอาหารการกิน ภูมิปัญญาด้านจารีตประเพณี ภูมิปัญญาด้านความเชื่อและพิธีกรรม และภูมิปัญญาด้าน ภาษา ซึ่งทำให้เห็นว่า ภูมิปัญญาแต่ละด้านได้สอดแทรกอัตลักษณ์ของชาวอีสานไว้ด้วยกันทั้งสิ้น และทำให้เยาวชนได้เห็นและตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของผู้สูงอายุที่มีการทำหน้าที่และคงไว้ซึ่งบทบาทที่ดีในการสืบทอดความรู้ทางปัญญาที่ล้ำค่า แสดงให้เห็นว่าสถาบันครอบครัวนั้นเป็นสิ่งระดับแรกและเป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่จะช่วยปลูกฝังและถ่ายทอดความรู้

รวมทั้งประสบการณ์ต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตให้เด็กหรือเยาวชนได้เรียนรู้การใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างถูกต้องทั้งทางตรงและทางอ้อม และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนไทยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่เยาวชนควรมีการเรียนรู้อนุรักษ์สืบทอดอย่างต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ รวมทั้งการให้ความร่วมมือกันของภาครัฐและเอกชนที่ควรเรียกร้องให้คนในสังคมหันมาช่วยกันอนุรักษ์ไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางปัญญาที่ทรงคุณค่าของสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

กฤษณา วทษาสันต์ และคณะ. (๒๕๔๒). วิถีไทย.

กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ดดูเคชั่น.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

(2547). พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546.

กรุงเทพฯ : สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ (สทส.).

กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่2)

พ.ศ.2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องและ

พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545.

กรุงเทพฯ: กระทรวง ศึกษาธิการ.

คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนา

สังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). แผน

ผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) ฉบับ

ปรับปรุง ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทพเทวีญา

นิสย์.

จินตนา ไบกาซูยี. (2530). การเขียนสื่อการเรียนการ

สอน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

เฉลิม จันปฐมพงศ์และคณะ. (2520). ประวัติศาสตร์กับ

สังคมไทย.นนทบุรี : เสถียรไทย.

ณัฐภัทร ถวัลย์โพธิ. (2553). ผู้สูงอายุในกฎหมายไทย.

วารสารกฎหมายปกครอง,26(1), 21-44.

ธวัช ปุณโณทก. (2542). ฝันป่า : ความเชื่อ. ใน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (เล่มที่8).

กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร

ไทยพาณิชย์.

ปราณี อนันัน. (2545). ภูมิปัญญาไทยอีสานที่ปรากฏใน

วรรณกรรมของ คำพูน บุญทวี.วิทยานิพนธ์ศิลปศาส

ตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- ปรีชา พิณทอง. (2542). ฮีตสิบสองคองสิบสี่ : ประเพณี.
ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (เล่มที่ 15).
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร
ไทยพาณิชย์.
- ปรีชา พิณทอง. (2542). ตาแฮก (ผีนาง) ไห้ว: พิธีกรรม.
ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (เล่มที่ 4).
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร
ไทยพาณิชย์.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2558).
สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2558. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- สำลี รักสุทธี. (2541). ผญา: ปรัชญาการดำเนินชีวิตอัน
ล้ำค่าของชาวอีสาน. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.
- สาร สาระทศนันทน์. (2542). คุณหลาน, บุญ. ใน
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (เล่มที่ 3).
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร
ไทยพาณิชย์.
- สำลี รักสุทธี. (2544). สืบสานตำนานงานบุญประเพณี
อีสาน. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.
- สิริวัตร วงศ์โกษย์. (2555). จากยายอีสานสู่หลานฝรั่ง.
กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สุวรรณณี เครือปาน. (2542). ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น.
กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี.